

KONSTRUKCJA IDEALNEGO ZBIEGU A ZAKRES ZASTOSOWANIA ZASADY REI IUDICATAE

1. Funkcjonująca w polskim systemie prawa w obszarze prawa karnego skarbowego¹ oraz prawa wykroczeń² konstrukcja idealnego zbiegu czynów karalnych generuje wiele swoistych trudności w sferze jej praktycznej aplikacji, które w zasadniczej części związane są z właściwościami tego rozwiązania odróżniającymi je od dwóch innych ustawowych regulacji służących do rozstrzygania przypadków rzeczywistego (uwzględnianego³) zbiegu przepisów ustawy, tj. kumulatywnego oraz eliminacyjnego zbiegu przepisów. Z uwagi na oparcie konstrukcji idealnego zbiegu na odstępstwie od wyrażonego w art. 11 § 1 k.k. oraz art. 6 § 1 k.k.s. zakazu multiplikacji czynów karalnych przez multiplikację ocen stosowanie tej instytucji w praktyce skutkuje sytuacją zbliżoną do przypadków realnego zbiegu⁴. Konsekwencją jej wykorzystania jest bowiem możliwość przypisania sprawcy tego samego, jednego czynu, zarówno przestępstwa lub wykroczenia skarbowego, jak i przestępstwa lub wykroczenia powszechnego, a innymi słowy – przyjęcie wielości prze-

¹ Konstrukcję idealnego zbiegu czynów karalnych przewiduje art. 8 k.k.s., zgodnie z którym: „Jeżeli ten sam czyn będący przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym wyczerpuje zarazem znamiona przestępstwa lub wykroczenia określonego w przepisach karnych innej ustawy, stosuje się każdy z tych przepisów”. Zob. szerzej Z. Siwik, *Systematyczny komentarz do ustawy karnej skarbowej. Część ogólna*, Wrocław 1993, s. 110 i n.; T. Grzegorzcyk, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2009; F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, t. I, Kraków 2006, s. 173 i n.; G. Bogdan, (w:) G. Bogdan, A. Nita, J. Raglewski, A. R. Świątłowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Gdańsk 2007, s. 38 i n.; A. Kubacki, R. Bartosiewicz, *Kodeks karny skarbowy. Przestępstwa i wykroczenia podatkowe i dewizowe*, wyd. 3, Warszawa 2005, s. 116 i n.; P. Kardas, (w:) P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 135 i n.; P. Kardas, *Zbieg przepisów ustawy w prawie karnym. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2011, s. 362 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

² Konstrukcja ta została uregulowana w art. 10 k.w., wedle którego „jeżeli czyn będący wykroczeniem wyczerpuje zarazem znamiona przestępstwa, orzeka się za przestępstwo i za wykroczenie, z tym że jeżeli orzeczono za przestępstwo i za wykroczenie karę lub środek karny tego samego rodzaju, wykonuje się surowszą karę lub środek karny. W razie uprzedniego wykonania łagodniejszej kary lub środka karnego zalicza się je na poczet surowszych”. Zob. szerzej T. Grzegorzcyk, (w:) T. Grzegorzcyk, W. Jankowski, M. Zbrojewska, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, red. T. Grzegorzcyk, Warszawa 2010, s. 61 i n.; M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2011, s. 156 i n.

³ Co do kwestii terminologicznych związanych z określeniami wykorzystywanymi w doktrynie prawa karnego dla charakterystyki sytuacji zbiegu nierozstrzygalnych za pomocą jednej z reguł wyłączenia wielości ocen w prawie karnym zob. szerzej A. Spotowski, *Pomijalny (pozorny) zbieg przepisów ustawy i przestępstw*, Warszawa 1976, s. 210 i n.; P. Kardas, J. Majewski, *Kilka uwag o kwestii tzw. rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy w prawie karnym i sposobach jej rozstrzygnięcia*, (w:) *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Prof. K. Buchały*, Kraków 1994, s. 177 i n.; A. Wąsek, (w:) O. Górniok, S. Hoc, M. Kalitowski, S. M. Przyjemski, Z. Sienkiewicz, J. Szumski, L. Tyszkiewicz, A. Wąsek, *Kodeks karny. Komentarz*, t. I, Gdańsk 2005, s. 164 i n.; Ł. Pohl, *Zbieg przepisów ustawy i zbieg przestępstw – próba uporządkowania pojęć*, RPEiS 2005, nr 1, s. 97–99; P. Kardas, (w:) P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy*, s. 105 i n.; P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 294 i n.

⁴ Co do zakresu zastosowania zakazu multiplikacji ocen oraz jego teoretycznoprawnych podstaw zob. szerzej P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 469 i n.

stępstw lub wykroczeń mimo jedności czynu⁵. Wykorzystywanie tej instytucji właśnie z uwagi na tę właściwość wymaga zamieszczenia w systemie prawa wielu dodatkowych regulacji materialnoprawnych i procesowych, bez których nie byłoby możliwe osiągnięcie określonego w niej celu. W sferze prawa procesowego, wedle powszechnie wyrażanego poglądu, konstrukcja idealnego zbiegu związana jest z określeniem w ustawie wyjątku od zasady *ne bis in idem*⁶, bowiem możliwość przypisania sprawcy tego samego czynu odpowiedzialności karnej za przestępstwo powszechne i przestępstwo skarbowe albo wykroczenie skarbowe (art. 8 § 1 k.k.s.) lub odpowiedzialności za przestępstwo powszechne i wykroczenie powszechne (art. 10 § 1 k.w.) nie wyklucza prowadzenia równoległych lub sekwencyjnych postępowań karnych dotyczących tego samego czynu, tyle tylko, że mających na celu dokonanie jego prawnej oceny z punktu widzenia różnych, konkurujących wzorców normatywnych. To zaś sprawia, że idealny zbieg w pewnych układach procesowych „krzyżuje się” z regulacją określającą dwie związane ze sobą tzw. negatywne przesłanki procesowe, tj. powagę rzeczy osądzonej (*res iudicata*) oraz zawisłość sprawy (*lis pendens*)⁷, stanowiące przeszkody prawne uniemożliwiające wszczęcie lub prowadzenie postępowania o ten sam czyn, w stosunku do którego postępowanie karne zostało prawomocnie zakończone lub wcześniej wszczęte toczy się⁸. Możliwość wszczęcia lub dalszego

⁵ Z uwagi na fakt, że konstrukcja idealnego zbiegu oparta jest na tzw. teorii wielości (*Mehrheitstheorie*), konsekwencją wykorzystania dla rozwiązania sytuacji rzeczywistego (uwzględnianego) zbiegu przepisów ustawy jest – ujmując rzecz w pewnym uproszczeniu – przypisanie sprawcy tego samego czynu tylu przestępstw (wykroczeń, przestępstw skarbowych), ile ten czyn realizuje znamion typu czynu zabronionego. To sprawia, że ostateczny rezultat zastosowania tej konstrukcji jest identyczny jak konsekwencje wynikające z realnego zbiegu. Co do ograniczenia zakresu zastosowania konstrukcji idealnego zbiegu, jej związków z konstrukcją kumulatywnej kwalifikacji i konstrukcją eliminacyjnego zbiegu oraz możliwych modyfikacji tej koncepcji zob. szerzej P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 371 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

⁶ Tak w szczególności P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, wyd. 2, Warszawa 2004, s. 140 i n.; A. Sakowicz, (w:) K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2009, s. 84 i n.; M. Rogalski, *Przesłanka powagi rzeczy osądzonej w procesie karnym*, Kraków 2005, s. 62–63; T. Grzegorzczak, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2009, s. 177; Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, wyd. 2, Warszawa 2003, s. 309; G. Bogdan, (w:) G. Bogdan, A. Nita, J. Raglewski, A. R. Świątłowski, *Kodeks karny skarbowy*, s. 38; F. Prusak, *Kodeks karny skarbowy*, s. 177; V. Konarska-Wrzosek, T. Oczkowski, J. Skorupka, *Prawo i postępowanie karne skarbowe*, Warszawa 2010, s. 90–91; R. Kubacki, A. Bartosiewicz, *Kodeks karny skarbowy. Przestępstwa i wykroczenia podatkowe oraz dewizowe*, wyd. 3, Warszawa 2005, s. 117.

⁷ Należy już w tym miejscu zaznaczyć, że nie w każdym układzie procesowym idealny zbieg stwarza konieczność wprowadzenia do systemu prawa regulacji odnoszących się do negatywnych przesłanek procesowych. Idealny zbieg jest bowiem instytucją prawa karnego materialnego i określa konsekwencje konkurencji wielu wzorców normatywnych do tego samego czynu na tej właśnie płaszczyźnie. Zasadniczym elementem konstrukcji idealnego zbiegu jest oparcie rozwiązania zbiegu na teorii wielości (*Mehrheitstheorie*), co przesądza, że z punktu widzenia prawa materialnego idealny zbieg różni się zasadniczo od alternatywnych ustawowych rozwiązań służących do rozstrzygnięcia kwestii zbiegu przepisów, opartych na koncepcji jedności (*Einheitstheorie*). Osiągnięcie rezultatu w postaci przypisania sprawcy tego samego czynu tylu przestępstw (czynów karalnych), ile znamion zrealizowało jego zachowanie, jest jednak możliwe w ramach jednego postępowania karnego, czego konsekwencją jest jednoczesne oskarżenie, sądzenie i przypisanie sprawcy tego samego czynu wielu przestępstw (czynów karalnych). W takim wypadku, właśnie z uwagi na jedność postępowania dotyczącego odpowiedzialności za wszystkie popełnione tym samym czynem przestępstwa (czyny karalne), nie może dojść do aktualizacji przesłanek *res iudicata* oraz *lis pendens*. Zob. szerzej P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 371 i n.

⁸ Co do pojęcia „przesłanki procesowe”, przyjmowanych w doktrynie podziałów przesłanek procesowych,

prowadzenia postępowania, w sytuacji gdy doszło już do wcześniejszego wszczęcia lub wręcz prawomocnego zakończenia postępowania w zakresie odpowiedzialności za przestępstwo powszechne (lub przestępstwo skarbowe albo wykroczenie skarbowe) popełnione tym samym czynem, wymaga uprzedniego ustalenia, że nie zachodzi procesowa przeszkoda w postaci zawisłości sprawy lub powagi rzeczy osądzonej dotyczącej tego samego czynu. To zaś przesądza, że wszczęcie lub kontynuowanie postępowania karnego w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo powszechne, w sytuacji gdy doszło już do uprzedniego wszczęcia lub prawomocnego zakończenia postępowania w przedmiocie odpowiedzialności za popełnione tym samym czynem przestępstwo lub wykroczenie skarbowe, lub sytuacji odwrotnej, uzależniona jest w każdym przypadku od stwierdzenia zaistnienia wszystkich tzw. pozytywnych przesłanek procesu oraz niewystąpienia jakiegokolwiek tzw. negatywnej przesłanki procesowej⁹. Z punktu widzenia prowadzonej w tym miejscu analizy oznacza to konieczność ustalenia, że mimo uprzedniego wszczęcia lub prawomocnego zakończenia postępowania karnego co do tego samego czynu w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe wyłączona jest możliwość naruszenia przesłanki zawisłości sprawy lub powagi rzeczy osądzonej w razie wszczęcia lub kontynuowania postępowania w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo powszechne (lub sytuacji odwrotnej). Jest bowiem zupełnie oczywiste, że w razie prowadzonych równoległe lub sekwencyjnie postępowań karnych, których przedmiotem są odpowiednio: kwestia odpowiedzialności karnej za przestępstwo powszechne w jednym oraz kwestia odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe w drugim określone w pozostających w idealnym zbiegu przepisach, z uwagi na bazową przesłankę idealnego zbiegu, tj. realizację przez ten sam czyn tego samego sprawcy znamion określonych w przepisie statuującym przestępstwo powszechne oraz przestępstwo lub wykroczenie skarbowe, z chwilą wszczęcia lub prawomocnego zakończenia jednego z tych postępowań automatycznie aktualizuje się jedna z negatywnych przesłanek procesowych przewidzianych w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. Przedstawione wyżej uwagi pozwalają stwierdzić, że wedle przyjmowanego w piśmiennictwie poglądu konstrukcja idealnego zbiegu czynów karalnych, w sytuacji gdy stanowi podstawę prowadzenia równoległych lub sekwencyjnych postępowań karnych, w których przedmiotem są kwestie związane z odpowiedzialnością karną rozstrzygane w każdym z postępowań jedynie z punktu widzenia jednego ze zbiegających się do oceny tego samego czynu przepisów pozostających w idealnym zbiegu, wymaga określenia w systemie prawa wyjątku od zasad: *lis pendens* oraz *ne bis in idem*¹⁰. Zarazem analiza wypowiedzi przedstawicieli doktryny prawa procesowego oraz prawa karnego skarbowego dotyczących relacji instytucji idealnego zbiegu i negatywnych przesłanek procesowych określonych w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. zdaje się prowadzić do wniosku, że w sytuacji wykorzystywania konstrukcji idealnego zbiegu

funkcji i procesowego znaczenia zob. szerzej M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 437 i n.; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2008, s. 108 i n.; P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 129 i n.; S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 439 i n.

⁹ Zob. szerzej M. Cieślak, *Polska procedura*, s. 440; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 54; wyrok TK z 9 października 2001 r., SK 8/00, OTK 2001, nr 7, poz. 211.

¹⁰ Por. też stanowisko SN przedstawione w uzasadnieniu uchwały z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58 i n.

w ramach jednego postępowania instytucja ta nie wymaga odwoływania się do wyjątku od zasad: *lis pendens* i *ne bis in idem*. W powyższym kontekście interesujące jest podjęcie próby weryfikacji poprawności takiego zapatrywania, co wiąże się wprost z kwestią zakresu zastosowania zasad: *ne bis in idem* oraz *lis pendens*. Mając na uwadze identyczność ustawowych przesłanek, od wystąpienia których uzależniona jest aktualizacja każdej z wymienionych przeszkód procesowych¹¹, a także biorąc pod uwagę konsekwencje związane z ich naruszeniem¹², poniżej zamieszczone uwagi odnosić się będą do problematyki zakresu zastosowania jednej z nich, tj. zasady *ne bis in idem*, analizowanej w kontekście ustawowej regulacji dotyczącej idealnego zbiegu czynów karalnych zawartej w art. 8 k.k.s. Poczynione w tym zakresie ustalenia odnosić się będą odpowiednio także do kwestii zakresu zastosowania negatywnej przesłanki procesowej w postaci zawisłości sprawy oraz regulacji idealnego zbiegu zamieszczonej w art. 10 k.w.

2. W sytuacji procesowej, gdy co do tego samego czynu jest wszczynane lub prowadzone postępowanie, którego przedmiotem jest kwestia odpowiedzialności za przestępstwo powszechne, co do którego zapadło już prawomocne rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe, lub w odwrotnym układzie procesowym, ujawnia się problem aktualizacji negatywnej przesłanki procesowej z art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. Jego rozstrzygnięcie nie jest jednak możliwe wyłącznie w oparciu o treść tego przepisu, lecz wymaga uwzględnienia w procesie ustalania omawianej kwestii innych jeszcze przepisów – materialnych i procesowych – zawierających regulacje konkretyzujące ogólnie ujętą przesłankę powagi rzeczy osądzonej (lub zawisłości sprawy). Warto zaznaczyć, że jakkolwiek w każdym przypadku wszczęcie lub kontynuowanie postępowania karnego wymaga jednoczesnego wykazania zaistnienia wszystkich pozytywnych przesłanek procesu oraz niewystępowania jakiegokolwiek przesłanki negatywnej, to jednak z uwagi na odmienny charakter i funkcję przesłanek pozytywnych oraz negatywnych inaczej także przedstawia się kwestia ustalania ich aktualizacji w konkretnym układzie procesowym. Brak aktualizacji przesłanek pozytywnych skutkuje niedopuszczalnością wszczęcia lub kontynuowania postępowania karnego, identycznie jak aktualizacja przesłanek negatywnych. W obu wypadkach sąd lub inny organ postępowania karnego zobowiązany jest do wydania rozstrzygnięcia o umorzeniu postępowania ze wskazaniem przepisu art. 17 § 1 k.p.k. z powołaniem odpowiedniego punktu określającego tę z przesłanek – pozytywnych lub negatywnych – której brak lub aktualizacja stanowi podstawę decyzji o umorzeniu. W razie aktualizacji wszystkich przesłanek pozytywnych oraz braku aktualizacji jakiegokolwiek przesłanki negatywnej zachodzi proceduralna podstawa do wszczęcia lub dalszego prowadzenia postępowania karnego, czego konsekwencją jest to, że sąd lub inny organ postępowania karnego nie podejmuje w tej kwestii formalnego rozstrzygnięcia,

¹¹ W piśmiennictwie wskazuje się, że określone w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. dwie negatywne przesłanki procesowe mają tę wspólną cechę, iż „wynikają z zasady *ne bis in idem procedatur*, stanowiącej bardzo istotną gwarancję, że nikt nie będzie pociągany więcej niż jeden raz do odpowiedzialności karnej za ten sam czyn zabroniony pod groźbą kary”. Zob. szerzej w tej kwestii Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, s. 307 i n.; M. Rogalski, *Przesłanka*, Kraków 2005, s. 71–72.

¹² Co do powodów uzasadniających zróżnicowanie konsekwencji wynikających z faktu naruszenia *rei iudicatae* oraz *litis pendentis* zob. szerzej w tej kwestii Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, s. 308.

powołując się na treść art. 17 § 1 k.p.k., lecz wszczynając lub prowadzi w dalszym ciągu postępowanie karne, po jego przeprowadzeniu wydaje zaś merytoryczne rozstrzygnięcie w sprawie¹³. Poczynienie ustaleń umożliwiających wszczęcie lub kontynuowanie postępowania karnego – tj. stwierdzenie aktualizacji wszystkich pozytywnych przesłanek procesowych oraz wykazanie braku aktualizacji którejkolwiek z przesłanek negatywnych – wymaga jednak, co zaznaczono już powyżej, przeprowadzenia analizy wszystkich przepisów materialnych i procesowych konkretyzujących ogólnie określone w art. 17 § 1 k.p.k. przesłanki procesowe. Z punktu widzenia treści art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. stwierdzenie braku aktualizacji negatywnej przesłanki procesowej w postaci powagi rzeczy osądzonej (*ne bis in idem*) wymaga wykazania, że postępowanie karne, w ramach którego rozważana jest ta kwestia, nie dotyczy czynu, w stosunku do którego postępowanie karne zostało już prawomocnie zakończone. Przy czym jest zupełnie oczywiste, że użyte w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. sformułowanie „co do tego samego czynu” odnosi się do faktycznej podstawy odpowiedzialności karnej (określanej czasami w piśmiennictwie jako czyn w rozumieniu „ontologicznym”¹⁴, zdarzenie faktyczne stanowiące podstawę prawnej oceny), nie zaś prawnej kwalifikacji tego czynu¹⁵. W przypadku stwierdzenia, że postępowanie karne dotyczy

¹³ Powyższe uwagi mają znaczenie z punktu widzenia wskazania podstawy rozstrzygnięcia. W razie braku aktualizacji którejkolwiek z przesłanek pozytywnych lub aktualizacji jednej z przesłanek negatywnych rozstrzygnięcie oparte jest na treści art. 17 § 1 k.p.k. ze wskazaniem odpowiedniego punktu określającego właściwą przesłankę – pozytywną lub negatywną – której wystąpienie lub brak stanowi podstawę umorzenia postępowania. Przy czym w sentencji orzeczenia wskazywany jest jedynie przepis art. 17 § 1 k.p.k., chociaż w wielu sytuacjach nie stanowi on podstawy rozstrzygnięcia z uwagi na konieczność uwzględnienia w procesie ustalania aktualizacji określonych w nim przesłanek także innych przepisów – materialnoprawnych lub procesowych – konkretyzujących lub modyfikujących generalnie ujęte w art. 17 § 1 k.p.k. przesłanki procesowe. W sytuacji aktualizacji wszystkich przesłanek pozytywnych i przy jednoczesnym braku aktualizacji jakiegokolwiek przesłanki negatywnej dochodzi do wszczęcia lub dalszego prowadzenia postępowania. Z procesowego punktu widzenia podstawą tej decyzji jest jednak także przepis art. 17 § 1 k.p.k. w związku z odpowiednimi przepisami materialnoprawnymi lub procesowymi konkretyzującymi określone w nim przesłanki procesowe. Wskazanie podstawy rozstrzygnięcia w omawianych przypadkach może mieć znaczenie np. w związku z przesłankami skargi konstytucyjnej określonymi w art. 79 ust. 1 Konstytucji RP. Zgodnie z art. 79 ust. 1 Konstytucji podstawą skargi był przepis, na podstawie którego „sąd lub inny organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o wolnościach lub prawach albo o obowiązkach określonych w Konstytucji”. W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego w powyższym kontekście wskazuje się, że w przepisie art. 79 ust. 1 Konstytucji chodzi „(...) o akt normatywny, który był podstawą rozstrzygnięcia w sprawie skarżącego, choćby nawet nie został on wyraźnie wskazany w treści samego rozstrzygnięcia” (uzasadnienie postanowienia TK z 25 października 2000 r., Ts 42/00, OTK 2000, nr 7, poz. 271), konkretyzując w odniesieniu do art. 17 § 1 k.p.k., że podstawą rozstrzygnięcia jest nie tylko ten przepis lecz także inne przepisy konkretyzujące lub modyfikujące określone w nim przesłanki, sam zaś „fakt niepowołania konkretnego przepisu w sentencji wydanego rozstrzygnięcia nie przesądza jednak o tym, czy stanowił on podstawę wydanego rozstrzygnięcia w rozumieniu art. 79 ust. 1 Konstytucji” (uzasadnienie wyroku TK z 9 października 2001 r., SK 8/00, OTK 2001, nr 7, poz. 211).

¹⁴ W ten sposób podstawę karnoprawnego wartościowania określa SN. Zob. m.in. uzasadnienie uchwały SN z 15 czerwca 2007 r., I KZP 15/07, OSNKW 2007, nr 7–8, poz. 55.

¹⁵ Zob. szerzej w tej kwestii A. Sakowicz, (w:) K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego*, s. 83–84; P. Hofmański, (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 1139; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Granice skargi oskarżycielskiej w świetle najnowszego orzecznictwa*, (w:) *Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Profesorowi Stanisławowi Stachowiakowi*, Warszawa 2008, s. 133 i n.; P. Kardas, *O zależnościach między prawem materialnym i procesowym na przykładzie tożsamości czynu w prawie karnym*, (w:) *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa prof. Z. Świdły*, Warszawa 2009, s. 734 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

tego samego czynu, w stosunku do którego postępowanie karne zostało już prawomocnie zakończone, co może mieć miejsce w razie równoległych lub sekwencyjnych postępowań dotyczących tego samego czynu, do którego oceny konkurują pozostające w idealnym zbiegu przepisy kodeksu karnego i kodeksu karnego skarbowego, konieczne jest nadto ustalenie, czy w realiach konkretnej sprawy nie zachodzi określony w przepisach prawa wyjątek od zasady *ne bis in idem*, umożliwiający, mimo że przedmiotem postępowania jest czyn, co do którego doszło już do prawomocnego zakończenia postępowania, prowadzenie postępowania karnego¹⁶. W drugim ze wskazanych przypadków możliwość prowadzenia postępowania karnego uzależniona jest zatem od wykazania, że z uwagi na treść określonej regulacji prawnej wyłączona jest ewentualność naruszenia przewidzianej w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. powagi rzeczy osądzonej, stanowiącego tzw. bezwzględną przyczynę odwoławczą¹⁷. W powyższym kontekście należy podkreślić, że w ramach obowiązującej regulacji mamy do czynienia z *numerus clausus* wyjątków od zasady *ne bis in idem*, a także zaznaczyć, że sytuacja związana z konstrukcją idealnego zbiegu przestępstw określonego w art. 8 k.k.s. uznawana jest za typowy wyjątek w tym znaczeniu, że jego podstawa i uzasadnienie związane są właśnie z tą konstrukcją ustawową¹⁸, nie opierają się natomiast na argumencie odnoszącym się do kontynuacji postępowania karnego (ta podstawa wskazywana jest wyłącznie w odniesieniu do kasacji, wznowienia postępowania oraz rozstrzygnięć wydawanych w toku postępowania wykonawczego). Pomijając przedstawianie w tym miejscu szerszych rozważań dotyczących przewidzianych w systemie prawa wyjątków od zasady *ne bis in idem*, z punktu widzenia niniejszego opracowania wystarczające jest wskazanie, że sytuacją, w której ustawodawca przewiduje wyjątek od określonej w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. negatywnej przesłanki procesowej w postaci powa-

¹⁶ Zob. A. Sakowicz, (w:) K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego*, s. 84; P. Hofmański, (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 141.

¹⁷ Jednoznacznie na taki sposób ustalenia kwestii aktualizacji zakazu określonego w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. wskazuje się w piśmiennictwie procesowym. Znamienne jest stanowisko P. Hofmańskiego, który po przedstawieniu analizy konsekwencji aktualizacji zakazu *ne bis in idem* wskazuje, że „kodeks przewiduje kilka odstępstw od zakazu prowadzenia postępowania o to samo. Do odstępstw tych należy kasacja (art. 519) oraz wznowienie postępowania (art. 540 § 1). W celu uzasadnienia odstępstw od zakazu wynikającego z § 1 pkt 7 komentowanego przepisu wskazuje się, że w razie wniesienia kasacji lub wznowienia postępowania mamy do czynienia z kontynuacją postępowania, nie zaś z nowym postępowaniem (*bis*), pomimo iż w tym czasie wystąpiła klauzula prawomocności. **Bardziej klasycznymi odstępstwami od zakazu *ne bis in idem*** są odstępstwa wynikające z art. 114 k.k., według którego orzeczenie zapadłe za granicą nie stanowi przeszkody do postępowania karnego o to samo przestępstwo przed polskim sądem (por. jednak art. 114 § 2 k.k.), a także **idealny zbieg przestępstwa z wykroczeniem (art. 10 § 1 k.w.) oraz idealny zbieg przestępstwa z przestępstwem skarbowym lub wykroczeniem skarbowym (art. 8 § 2 k.k.s.)**” – P. Hofmański, (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 141. Nieco inaczej zagadnienie ujmują Z. Gostyński i S. Zabłocki, wskazując, że „ustawodawstwu polskiemu znane są pewne wyjątki od zasady *ne bis in idem* (...) Inne wyjątki dotyczą jednoczynowego zbiegu znamion przestępstwa i wykroczenia (art. 10 § 1 k.w.) oraz jednoczynowego zbiegu znamion przestępstwa lub wykroczenia określonego w kodeksie karnym skarbowym z przestępstwem lub wykroczeniem określonym w innej ustawie karnej (art. 8 § 1 k.k.s.)” – Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S. M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego*, s. 309.

¹⁸ Trafnie w powyższym kontekście wskazują Z. Gostyński i S. Zabłocki, odnosząc się do relacji zasady *ne bis in idem* oraz idealnego zbiegu, że „inne wyjątki dotyczą jednoczynowego zbiegu znamion przestępstwa i wykroczenia (art. 10 § 1 k.w.) jednoczynowego zbiegu znamion przestępstwa lub wykroczenia określonego w kodeksie karnym skarbowym z przestępstwem lub wykroczeniem określonym w innej ustawie karnej (art. 8 § 1 k.k.s.)” – Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) *Kodeks postępowania karnego*, s. 309.

gi rzeczy osądzonej, jest występowanie szczególnej, uregulowanej z punktu widzenia prawa materialnego w art. 8 § 1 k.k.s.¹⁹ postaci rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy, z których jeden określa podstawy odpowiedzialności karnej za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe, drugi zaś podstawy odpowiedzialności za przestępstwo powszechne lub wykroczenie powszechne przewidziane w przepisach karnych innej niż kodeks karny skarbowy ustawy. Konieczność określenia w systemie prawa wyjątku od zasady *ne bis in idem* w sytuacji zbiegu przepisów k.k.s. oraz przepisów określających podstawy odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie przewidzianych w innych ustawach karnych związana jest – jak podkreśla się w doktrynie prawa i procesu karnego – z bazową przesłanką zbiegu określoną w art. 8 § 1 k.k.s., zgodnie z którym zbieg taki polega na tym, że ten sam czyn stanowiący przestępstwo lub wykroczenie skarbowe wyczerpuje zarazem znamiona przestępstwa lub wykroczenia określonego w przepisach karnych innej ustawy. Wskazana wyżej bazowa przesłanka idealnego zbiegu uregulowanego w art. 8 § 1 k.k.s. stanowi zarazem przesłankę zakazu *ne bis in idem*. Oznacza to, że w pewnych układach procesowych konstrukcja idealnego zbiegu krzyżuje się z zasadą *ne bis in idem*, co sprawia, że jeżeli ustawodawca zamierza uniknąć typowych konsekwencji wynikających z aktualizacji zakazu *ne bis in idem*, musi wprowadzić do systemu przepis określający wyjątek od tej zasady w odniesieniu do niektórych przypadków procesowych, w których aplikowana jest konstrukcja idealnego zbiegu z art. 8 § 1 k.k.s.²⁰

3. Powyżej wskazano już, że przepis art. 8 § 1 k.k.s. może znaleźć zastosowanie w dwóch układach procesowych²¹. Po pierwsze, przepis art. 8 § 1 k.k.s. może znaleźć zastosowanie w ramach jednego postępowania karnego, w którym ten sam czyn kwalifikowany jest jednocześnie jako przestępstwo skarbowe lub wykroczenie skarbowe i jako przestępstwo powszechne lub wykroczenie powszechne, czego konsekwencją jest jednocześnie rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe oraz za przestępstwo lub wykroczenie powszechne w tym samym wyroku wydawanym na zakończenie tego samego, jednego postępowania²². W takim przypadku z uwagi na jednoczesność oskarżenia, sądenia i ewentualnego skazania w jednym wyroku za ten sam czyn bez naruszenia podstawowych reguł proceduralnych nigdy nie może dojść do aktualizacji negatywnej przesłanki procesowej w postaci powagi rzeczy osądzonej. Orzekając w tym samym wyroku kończącym jedno postępowanie karne w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe oraz w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie powszechne, niezależnie od treści i kie-

¹⁹ Co do wyłącznie materialnoprawnego charakteru przepisu art. 8 § 1 i 2 k.k.s. zob. szerzej P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 362 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

²⁰ Trzeba jednak już w tym miejscu zaznaczyć, że konstrukcja idealnego zbiegu nie zawsze łączy się z zakazem *ne bis in idem*, bowiem wykorzystanie art. 8 § 1 k.k.s. w ramach jednego postępowania prowadzonego bez naruszenia reguł procesowych wyklucza możliwość aktualizacji zakazu z art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. Zastosowanie art. 8 § 1 k.k.s. nie wymaga zatem w sposób konieczny określenia w ustawie odstępstwa od zasady *ne bis in idem* – zob. szerzej w tej kwestii P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 394 i n., a zwłaszcza s. 406 i n.

²¹ Zob. szerzej w tej kwestii P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 406 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

²² Pomijam w tym miejscu analizę aktualnych regulacji procesowych określających zasady pociągania do odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia powszechne, rysując jedynie modelowe ujęcie związane z sytuacją wartościowania w ramach tego samego postępowania jednego czynu z punktu widzenia znamion przestępstwa i wykroczenia.

runku rozstrzygnięcia, nigdy nie może dojść do sytuacji, w której w stosunku do tego samego czynu w jakiejś części postępowanie karne zostanie prawomocnie zakończone, zanim dojdzie do zakończenia postępowania karnego w innej części²³. Po wtóre, przepis art. 8 § 1 k.k.s. – wedle powszechnego mniemania – może znaleźć zastosowanie w ramach dwóch różnych, prowadzonych równolegle lub sekwencyjnie postępowań, z których jedno dotyczy odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe, drugie zaś odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie powszechne. W tym wypadku z założenia ten sam czyn stanowi podstawę dwóch odrębnych postępowań karnych, z których każde prowadzone jest samodzielnie, niezależnie od drugiego. W sytuacji prawomocnego zakończenia któregokolwiek z tych postępowań wszczęcie lub prowadzenie w dalszym ciągu drugiego z nich wymaga określenia w systemie prawa wyjątku od zasady *ne bis in idem*. Jego brak, z uwagi na bazową przesłankę idealnego zbiegu uregulowanego w art. 8 § 1 k.k.s., który – zaznaczymy to raz jeszcze – związany jest z realizacją przez ten sam czyn znamion przestępstwa lub wykroczenia skarbowego oraz znamion przestępstwa lub wykroczenia powszechnego, przesądzałby o konieczności umorzenia drugiego z postępowań z uwagi na powagę rzeczy osądzonej²⁴. Kwestia przepisu określającego wyjątek od zasady *ne bis in idem* w sytuacji idealnego zbiegu czynów karalnych przewidzianego w art. 8 § 1 k.k.s. nie została do tej pory w sposób kompleksowy wyjaśniona i opisana w doktrynie prawa i procesu karnego²⁵. Należy jednak podkreślić, że w piśmiennictwie z zakresu prawa procesowego analizę wyjątku od zasady *ne bis in idem* w razie zastosowania regulacji zawartej w art. 8 § 1 k.k.s. wiąże się przede wszystkim z sytuacją, w której doszło do uprzedniego wszczęcia i prawomocnego zakończenia postępowania w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe, dopiero później zaś ujawnia się podstawa do wszczęcia postępowania dotyczącego odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie powszechne popełnione tym samym czynem. W takim wypadku brak przepisu określającego wyjątek od zasady *ne bis in idem* i tym samym wyłączającego możliwość naruszenia decyzją o wszczęciu postępowania powagi rzeczy osądzonej uniemożliwiałby bowiem z procesowego punktu widzenia rozstrzygnięcie w procesie o odpowiedzialności za przestępstwo lub wykroczenie powszechne. Trzeba jednak podkreślić, że znaczenie omawianego wyjątku od zasady *ne bis in idem* ujawnić się może także w takiej sytuacji procesowej, w której mimo wszczęcia i prowadzenia jednego postępowania w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe i przestępstwo powszechne popełnione tym samym czynem przy zastosowaniu art. 8 § 1 k.k.s., z uwagi na rozstrzygnięcie sądu odwoławczego, dojdzie do prawomocnego zakończenia postępowania w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo skar-

²³ Zob. szerzej S. Steinborn, *Prawomocność części orzeczenia w procesie karnym*, Warszawa 2011, s. 254 i n.; P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 406 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

²⁴ Trafnie podkreśla SN, że „(...) nie można różnicować procesowych skutków wystąpienia stanu rzeczy osądzonej w zależności od tego, czy ponowne rozstrzygnięcie co do tego samego czynu tej samej osoby wydane zostało w wyniku prowadzenia dalszego postępowania «wydzielonego» w innych aktach sprawy, czy też w wyniku dalszego, niedopuszczalnego postępowania prowadzonego bez przeprowadzenia takiego wydzielenia, które ma wszak czysto «techniczne», nie zaś merytoryczne, znaczenie” – uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 60.

²⁵ Zob. szerzej w tej kwestii A. Sakowicz, (w:) K. T. Boratyńska, A. Górski, A. Sakowicz, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego*, s. 84; P. Hofmański, (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 141; P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 386 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

bowe i jednoczesnego uchylenia wyroku w części dotyczącej odpowiedzialności karnej za przestępstwo powszechne, lub do sytuacji odwrotnej²⁶. W takim bowiem wypadku mamy do czynienia z prawomocnie zakończonym postępowaniem dotyczącym tego samego czynu w zakresie odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe (lub powszechne) oraz toczącym się po uchyleniu przed sądem pierwszej instancji innym postępowaniem, którego przedmiotem jest kwestia odpowiedzialności za popełnione tym samym czynem przestępstwo powszechne (skarbowe), w stosunku do którego to czynu zapadło już prawomocne rozstrzygnięcie. Jest zupełnie oczywiste, że powstanie takiej sytuacji procesowej związane jest z błędem orzeczniczym polegającym na naruszeniu przez sąd odwoławczy zasady niepodzielności przedmiotu procesu karnego²⁷, która nakazuje wydać jedno rozstrzygnięcie w przedmiocie odpowiedzialności za ten sam czyn w zakresie wszystkich wskazanych w akcie oskarżenia podstaw odpowiedzialności karnej²⁸. Zasada ta przesądza, że w sytuacji postępowania, w którym przedmiotem oceny jest czyn realizujący jednocześnie znamiona określone w przepisie statuującym przestępstwo skarbowe i przepisie statuującym przestępstwo powszechne pozostające w idealnym zbiegu, sąd zobowiązany jest do jednoczesnego rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności karnej za przestępstwo skarbowe oraz przestępstwo powszechne. Z uwagi na fundamentalne zasady procesu karnego nie można dzielić tego rozstrzygnięcia, narusza to bowiem zasadę niepodzielności przedmiotu procesu²⁹. Przestrzeganie tej zasady powoduje, że w sytuacji gdy sąd odwoławczy, analizując orzeczenie sądu pierwszej instancji, w którym rozstrzygnięto kwestię odpowiedzialności za popełnione tym samym czynem przestępstwo skarbowe oraz przestępstwo powszechne przy zastosowaniu art. 8 § 1 k.k.s., poweźmie wątpliwości co do poprawności zaskarżonego orzeczenia w jakiegokolwiek części, zobowiązany jest do uchylenia w całości wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy w przedmiocie odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe oraz przestępstwo powszechne do ponownego rozpoznania³⁰. Naruszenie tej zasady i uchylenie

²⁶ Na kanwie w pewnym stopniu podobnej sytuacji procesowej problem zakresu zastosowania zasady *ne bis in idem* analizował Sąd Najwyższy w uchwale z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 51. Zob. w szczególności uzasadnienie tej uchwały s. 58–63.

²⁷ Zob. szerzej M. Cieślak, *Polska procedura*, Warszawa 1984, s. 305 i n.; S. Waltoś, *Proces karny*, s. 22; M. Rogalski, *Przesłanka*, Kraków 2005, s. 267 i n.; S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 254 i n.

²⁸ Zob. też w tej kwestii identyczne stanowisko SN zawarte w uzasadnieniu uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 56 i n., w którym trafnie wskazano, że „rzecz jasna niedopuszczalne jest również «rozbijanie» jednego czynu na tyle zarzutów, ile zostało naruszonych przepisów, także i w wypadku wydawania orzeczenia o jakimkolwiek innym charakterze, w tym także orzeczenia o umorzeniu postępowania. Prawomocne zakończenie postępowania co do jednego z zarzutów «wydzielonych» w taki sztuczny i niezgodny sposób z art. 7 § 1 k.k.s. stanowi przeszkodę procesową do prowadzenia postępowania wobec drugiego z tak «wydzielonych» zarzutów, która to przeszkoda w języku prawniczym zyskała miano «powagi rzeczy osądzonej».

²⁹ Zgodnie z tą zasadą nie jest możliwe orzekanie w oddzielnych postępowaniach o fragmentach jednego przedmiotu postępowania. W procesie obowiązuje zakaz dzielenia kwestii odpowiedzialności karnej i rozpatrywania kwestii częściowych w odrębnych postępowaniach. Omawiany przypadek nie mieści się w zakresie żadnego ze wskazywanych w piśmiennictwie i orzecznictwie wyjątków od zasady niepodzielności przedmiotu procesu. Zob. szerzej M. Cieślak, *Polska procedura*, s. 305 i n.; M. Rogalski, *Przesłanka*, s. 603–605.

³⁰ Rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności karnej za popełnione tym samym czynem przestępstwo powszechne i przestępstwo skarbowe pozostają z uwagi na przedmiot oceny – ten sam czyn – w takim związku, który wyklucza możliwość samodzielności rozstrzygnięcia tylko w zakresie części odpowiedzialności

wyroku tylko w jednej części, tj. dotyczącej odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe lub przestępstwo powszechne przy utrzymaniu orzeczenia w pozostałym zakresie w mocy, powoduje, że w zakresie przekazanym do ponownego rozpoznania postępowanie przed sądem pierwszej instancji toczyć się będzie w stosunku do czynu, co do którego z uwagi na utrzymanie w mocy pozostałej części zaskarżonego wyroku doszło już do prawomocnego zakończenia postępowania karnego. Proceduralna możliwość prowadzenia postępowania karnego w uchylonej części związana jest zatem z istnieniem w systemie prawa wyjątku od zasady *ne bis in idem*, którego brak skutkowałby koniecznością umorzenia postępowania karnego w uchylonej części z uwagi na treść przepisu art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.³¹ Dodać należy, że z uwagi na charakter orzeczenia sądu odwoławczego uchylającego w części zaskarżony wyrok sądu pierwszej instancji i przekazującego sprawę w tym zakresie do ponownego rozpoznania, czego skutkiem jest zniesienie wszelkich konsekwencji wyroku sądu pierwszej instancji w uchylonej części, postępowanie prowadzone przez sąd pierwszej instancji po uchyleniu jest ponownym postępowaniem karnym, różniącym się jednak od tego, które zostało zakończone, utrzymaniem wyroku w pozostałej części w mocy, a także różniącym się od postępowania prowadzonego przed sądem pierwszej instancji oraz sądem odwoławczym, który rozstrzygnął o utrzymaniu w mocy części zaskarżonego orzeczenia sądu pierwszej instancji w zakresie przypisującym odpowiedzialność karną za przestępstwo skarbowe (lub przestępstwo powszechne) oraz uchylił orzeczenie w pozostałej części. Różnice między tymi postępowaniami ujawniają się na kilku płaszczyznach. Trzeba również zaznaczyć, że odmienny jest w takim przypadku przedmiot procesu³². O ile bowiem przedmiotem procesu prowadzonego przed sądem pierwszej instancji oraz przed sądem odwoławczym była kwestia odpowiedzialności karnej za popełnione tym samym czynem przestępstwo skarbowe oraz przestępstwo powszechne, o tyle po częściowym uchyleniu przedmiotem ponownego postępowania jest jedynie kwestia odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwo powszechne (lub skarbowe) przy jednoczesnym prawomocnym rozstrzygnięciu kwestii odpowiedzialności

ści, np. jedynie co do przestępstwa powszechnego. Analizując kwestie samodzielności poszczególnych części orzeczenia, S. Steinbron wskazuje, że występuje ona wyłącznie w sytuacji wartościowania w jednym postępowaniu kilku czynów stanowiących pozostające w realnym zbiegu przestępstwa – S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 256 i n. Odmienne stanowisko w tej kwestii zajmował M. Cieślak, *Polska procedura*, s. 373–374. Por. też stanowisko W. Grzeszczyka, *Kasacja w sprawach karnych. Komentarze. Piśmiennictwo, Orzecznictwo. Wzory pism*, Warszawa 2001, s. 38; Z. Doda, A. Gaberle, *Kontrola odwoławcza w procesie karnym – orzecznictwo Sądu Najwyższego. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 44.

³¹ Zob. uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 59 i n. Por. też S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2002, s. 450; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2001, s. 189.

³² Co do pojęcia przedmiot procesu zob. M. Cieślak, *Polska procedura*, s. 47. W zaproponowanym w tym opracowaniu ujęciu „przedmiotem procesu karnego – a więc przedmiotem tego całościowego przebiegu, który zmierza do realizacji prawa karnego materialnego w wypadku podejrzenia o popełnienie czynu zabronionego, jest kwestia odpowiedzialności prawnej ściganego za ten czyn”. Z kolei S. Waltoś przyjmuje, że „przedmiotem procesu jest problem odpowiedzialności karnej, a czasem i cywilnej oskarżonego za zarzucone mu przestępstwo”, dodając jednocześnie, że „odpowiedzialnością karną, a ewentualnie i cywilną jest powinność poniesienia przez konkretną osobę konsekwencji określonych w prawie karnym lub cywilnym za konkretne przestępstwo” oraz wskazując, że podstawą faktyczną odpowiedzialności jest „czyn zarzucony oskarżonemu, który w przypadku potwierdzenia dowodami zasadności zarzutów zostaje przypisany oskarżonemu w wyroku” – *Proces karny. Zarys systemowego ujęcia*, s. 22–23.

karnej za przestępstwo powszechne (skarbowe). Drugi ze wskazanych wyżej elementów przesądza o różnicy w przedmiocie procesu w części prawomocnie zakończony oraz w części przekazanej do ponownego rozpoznania. Zarazem jakkolwiek prowadzone ponownie po uchyleniu postępowanie karne toczy się w granicach, w jakich nastąpiło przekazanie (por. art. 442 § 1 k.p.k.), to jednak ma specyficzny charakter. W analizowanym układzie procesowym mamy bowiem do czynienia z sytuacją częściowej prawomocności zaskarżonego orzeczenia sądu pierwszej instancji, odnoszącej się – co zaznaczono już powyżej – do kwestii odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe (lub przestępstwo powszechne), która nie jest jednak ani tzw. prawomocnością wertykalną, ani tzw. prawomocnością horyzontalną³³. Z prawomocnością wertykalną mamy bowiem do czynienia w sytuacji, gdy z uwagi na złożony pod względem podmiotowym lub przedmiotowym charakter postępowania karnego dochodzić może do uprawomocnienia się wyroku sądu pierwszej instancji w części obejmującej kwestię odpowiedzialności karnej danej osoby za konkretny czyn, przy uchyleniu orzeczenia w pozostałym zakresie (tj. np. co do kwestii odpowiedzialności karnej tego samego sprawcy za inny czyn objęty postępowaniem karnym lub kwestii odpowiedzialności karnej innych sprawców za czyn przypisany prawomocnie, co związane jest z przewidzianymi w kodeksie karnym konstrukcjami przestępnego współdziałania). W zakresie prawomocności wertykalnej wyróżnia się prawomocność podmiotowo-wertykalną w odniesieniu do prawomocności dotyczącej niektórych oskarżonych oraz prawomocność przedmiotowo-wertykalną w odniesieniu do prawomocności dotyczącej niektórych czynów³⁴. Z prawomocnością horyzontalną natomiast łączy się uprawomocnienie się wyroku sądu pierwszej instancji w zakresie jego przedmiotowej niesamodzielnej części, przesądzającej jednak co najmniej o przypisaniu sprawstwa *sensu largo*, winy i kwalifikacji prawnej czynu, przy uchyleniu orzeczenia sądu pierwszej instancji w zakresie reakcji karnej za przypisane przestępstwo albo innego rozstrzygnięcia integralnie związanego ze skazaniem i ukaraniem, np. kwestii rozstrzygnięcia powództwa cywilnego, zasądzenia odszkodowania z urzędu, zaliczenia tymczasowego aresztowania, kosztów procesu *etc.* Tymczasem w analizowanym przypadku nie mamy do czynienia ani z wielością podmiotów, ani też z wielością przedmiotów (czynów), lecz z jednym sprawcą i jednym czynem, co wyklucza uznanie tej sytuacji za przypadek prawomocności wertykalnej. Omawiany przypadek nie dotyczy bowiem takiej części wyroku, w której rozstrzygnięto o kwestii odpowiedzialności karnej jednego z kilku sprawców lub też odpowiedzialności za jeden z kilku czynów tego samego sprawcy (prawomocność wertykalna)³⁵. Zarazem z uwagi na uprawomocnienie się wyroku w całości co do kwestii odpowiedzialności za przestępstwo (lub przestępstwo skarbowe) oraz uchylenie wyroku w całości w pozostałej części, tj. w zakresie odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe (lub przestępstwo powszechne), w analizowanym przypadku nie chodzi także o rozstrzygnięcie w części wyroku co do kwestii, która nie mogłaby stanowić samodzielnego

³³ Co do pojęcia sposobu rozumienia i zakresu terminów „prawomocność wertykalna” i „prawomocność horyzontalna” zob. szerzej P. Hofmański, *Horyzontalna prawomocność części wyroku w procesie karnym*, PS 1998, nr 4, s. 5 i n.; A. Zachuta, *Horyzontalna – pozioma prawomocność przedmiotowej części wyroku*, Prok. i Pr. 2006, z. 9, s. 115 i n.; S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 111–115, s. 201–205 i s. 254 i n. oraz powołana w tych opracowaniach literatura przedmiotu i orzecznictwo.

³⁴ S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 112.

³⁵ Por. *ibidem*, s. 111–112.

przedmiotu rozpoznania. Tym samym nie sposób tego przypadku uznać za prawomocność horyzontalną. W odniesieniu do omawianego przypadku nie sposób również twierdzić, że mamy do czynienia z samodzielną częścią wyroku, przez którą rozumie się w piśmiennictwie rozstrzygnięcie w kwestii odpowiedzialności karnej jednej osoby za jeden czyn³⁶. Specyfiką omawianego układu procesowego jest natomiast to, że ten sam czyn tego samego sprawcy stanowi podstawę dwóch przestępstw, powszechnego i skarbowego, co uwarunkowane jest konstrukcją idealnego zbiegu z art. 8 § 1 k.k.s., zawierającego odstępstwo od zakazu multiplikacji przestępstw przez multiplikację ocen. To zaś przesądza, że jakkolwiek wartościowaniu w ramach postępowania karnego poddawany jest jeden i ten sam czyn tego samego sprawcy, to jednak sąd zobowiązany jest do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności za popełnione tym samym czynem przestępstwo oraz za popełnione tym samym czynem przestępstwo skarbowe. Wielość przestępstw wynikających z realizacji przez ten sam czyn znamion określonych w dwóch lub więcej przepisach pozostających w idealnym zbiegu nie zmienia jednak niczego – co sygnalizowano już powyżej – w zakresie podstawy odpowiedzialności karnej, którą jest jeden i ten sam czyn. To sprawia, że analizowany przypadek nie mieści się w zakresie regulacji przewidzianej w art. 442 § 1 k.p.k. Nie jest to bowiem sytuacja, do której odnoszą się przepisy art. 437 § 1 zd. pierwsze *in fine* k.p.k. oraz art. 442 § 1 k.p.k. Jednocześnie nie jest to żaden ze specyficznych przypadków kontynuowania postępowania w przedmiocie odpowiedzialności karnej za ten sam czyn uznawanych za odstępstwo od zakazu *ne bis in idem*, tj. kasacji, wznowienia postępowania lub wydawania rozstrzygnięć w toku postępowania wykonawczego, w stosunku do których w systemie prawa przewidziane zostały szczególne regulacje uznawane za podstawy prawne wyłączenia konsekwencji określonych w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. z uwagi na fakt wcześniejszego uprawomocnienia się wyroku dotyczącego tego samego czynu. Dodajmy, że wymienione wyżej wyjątki odnoszą się albo do nadzwyczajnych środków kontroli prawomocnego orzeczenia, albo do określenia konsekwencji wynikających z prawomocnego orzeczenia na etapie wykonawczym. W sytuacji uchylecia w części orzeczenia rozstrzygającego kwestię odpowiedzialności karnej za popełnione tym samym czynem przestępstwo powszechne oraz przestępstwo skarbowe pozostające w idealnym zbiegu, w odniesieniu do uchylonej części nie mamy do czynienia z jakąkolwiek formą prawomocności, która odnosi się wyłącznie do części wyroku utrzymanej w mocy. Zarazem jednak prawomocność dotyczy tego samego czynu, który stanowi podstawę ewentualnego ponownego postępowania przed sądem pierwszej instancji po uchyleniu.

4. Przedstawione wyżej uwagi wskazują, że w analizowanym przypadku mamy do czynienia z ponownym postępowaniem przed sądem pierwszej instancji, które dotyczy tego samego czynu, co do którego postępowanie karne zostało już – w wyniku utrzymania części wyroku sądu pierwszej instancji – prawomocnie zakończone. Należy z naciskiem wskazać, że taka sytuacja procesowa aktualizuje zakaz określony w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., zgodnie z którym „nie wszczyna się postępowania, a wszczęte umarza, gdy: (...) postępowanie karne co do tego samego czynu tej samej osoby zostało prawomocnie zakończone albo wszczęte wcześniej toczy się”. Aktualizacja przewidzianego w przywoła-

³⁶ Por. P. Hofmański, *Częściowa prawomocność*, s. 13; P. Hofmański, *Horyzontalna prawomocność*, s. 5–6; S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 112, przypis nr 45.

nym przepisie zakazu *ne bis in idem* uwarunkowana jest bowiem spełnieniem jednej tylko przesłanki, tj. prawomocnego zakończenia postępowania karnego co do tego samego czynu, którego dotyczy postępowanie karne, w ramach którego dochodzi do badania wystąpienia tej negatywnej przesłanki procesowej³⁷. W żadnym zakresie przepis art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. nie przesądza, że aktualizacja tej przesłanki możliwa jest jedynie w sytuacji, gdy tego samego czynu dotyczy „nowa sprawa lub inny proces”³⁸. Z punktu widzenia mającej gwarancyjny charakter³⁹ regulacji zawartej w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. istotne jest jedynie to, by w razie prawomocnego zakończenia postępowania nie istniała prawna możliwość wszczęcia lub prowadzenia postępowania karnego dotyczącego tego samego czynu, którego dotyczy wydane wcześniej prawomocne rozstrzygnięcie. Trafnie podkreśla P. Hofmański, że „stan powagi rzeczy osądzonej stoi na przeszkodzie nie tylko prowadzeniu nowego postępowania o to samo, ale także – poza wyjątkami wskazanymi w ustawie – kontynuowaniu postępowania po uprawomocnieniu się orzeczenia postępowanie to kończącego. O wadliwości nowej akcji nie może bowiem decydować czysto techniczne wyodrębnienie jej jako «nowa sprawa», miarodajne zaś jest to, iż ponownie czyni się przedmiotem rozpoznania tę samą kwestię prawną”⁴⁰. Istota zakazu *ne bis in idem* sprowadza się zatem do wyłączenia możliwości „wszczęcia lub kontynuowania postępowania w razie prawomocnego zakończenia postępowania co do tego samego czynu tej samej osoby”. W innym ujęciu w doktrynie prawa procesowego podkreśla się, że „przeszkoda procesowa wynikająca z art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. zachodzi wówczas, gdy uprzednio zakończono postępowanie co do tego samego czynu tej samej osoby. Dla oceny, czy zachodzi negatywna przesłanka procesowa, konieczne jest zatem ustalenie, czy czyn, co do którego uprzednio zakończono postępowanie, oraz czyn, co do którego aktualizuje się kwestia wszczęcia bądź kontynuacji postępowania jest rzeczywiście tym samym czynem”⁴¹. Dodać należy, że wskazana wyżej przesłanka jest jedyną określoną w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. przesłanką aktualizującą zakaz *ne bis in idem*. Zasadniczy warunek aktualizacji zakazu *ne bis in idem* związany jest zatem z uprzednim w stosunku do wszczynanego lub kontynuowanego postępowania prawomocnym zakończeniem postępowania karnego co do tego samego czynu. Stan taki obejmuje z powodów zupełnie oczywistych dwie sytuacje: pierwszą, gdy ten sam czyn stanowi przedmiot dwóch różnych postępowań, drugą, gdy ten sam czyn stanowi przedmiot jednego postępowania, które w stosunku do tego czynu zostaje zakończone prawomocnie, zarazem jednak z uwagi na określone de-

³⁷ Tak też SN, wskazując, że „powaga rzeczy osądzonej (*res iudicata*), o której mowa w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., zachodzi w każdym wypadku, w którym postępowanie karne co do tego samego czynu tej samej osoby zostało prawomocnie zakończone. Obejmuje ona zatem każde – toczące się po uprawomocnieniu się poprzedniego – postępowanie o taki czyn, przed tym samym lub innym organem procesowym” – uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58.

³⁸ Trafnie brak takiego, technicznego w istocie, warunku aktualizacji zakazu *ne bis in idem* wskazuje SN w uzasadnieniu uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58 i n. Za niezasadnością poglądu wskazującego konieczność prawomocnego zakończenia „innego” postępowania wskazuje także porównanie treści art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. oraz art. 101 § 1 pkt 3 k.p.k. (sprzed nowelizacji).

³⁹ Co do gwarancyjnego charakteru zasady *ne bis in idem* oraz konsekwencji jej naruszenia zob. też uwagi zawarte w uzasadnieniu uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 60 i n.

⁴⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 142.

⁴¹ *Ibidem*, s. 139.

czyje procesowe jest w stosunku do tego samego czynu kontynuowane. Takie też stanowisko prezentowane jest w orzecznictwie Sądu Najwyższego, w którym przyjmuje się, że „(...) powaga rzeczy osądzonej (*res iudicata*), o której mowa w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., zachodzi w każdym wypadku, w którym postępowanie karne co do tego samego czynu tej samej osoby zostało prawomocnie zakończone. Obejmuje ona zatem każde – toczone się po uprawomocnieniu się poprzedniego – postępowanie o taki czyn przed tym samym lub innym organem procesowym. Przesłanka ta obejmuje więc i taką sytuację, w której kontynuuje się postępowanie pomimo jego prawomocnego ukończenia, chyba że owa kontynuacja nastąpiła na podstawie wyraźnego przepisu ustawy, zezwalającego na dalsze postępowanie po prawomocności (np. w wyniku wniosku o wznowienie postępowania)”⁴². Pierwszy z wymienionych przypadków objętych zakresem zastosowania art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., zdarzający się najczęściej w praktyce, charakteryzuje się tym, że jedno postępowanie dotyczące tego samego czynu zostało uprzednio prawomocnie zakończone, drugie zaś postępowanie dotyczące tego samego czynu toczy się lub znajduje się w fazie decyzji co do wszczęcia. W takim przypadku powaga rzeczy osądzonej związana jest – z uwagi na sytuację procesową – z dwoma postępowaniami pozostającymi w specyficznych relacjach przedmiotowych i czasowych. Z punktu widzenia przedmiotowego postępowania te dotyczą tego samego czynu (nie ma przy tym znaczenia, czy w każdym z nich czyn ten kwalifikowany jest na podstawie tego samego lub innych przepisów określających znamiona przestępstwa). Tożsamość czynu jako przedmiotu postępowania jest bazową przesłanką powagi rzeczy osądzonej. Z punktu widzenia czasowego między tymi postępowaniami zachodzi taka relacja, że jedno z nich zostanie wcześniej od drugiego prawomocnie zakończone, co sprawia, że kwestia odpowiedzialności karnej za ten sam czyn – stanowiący przedmiot obu postępowań – zostaje w związku z zakończeniem jednego z nich prawomocnie rozstrzygnięta (postępowanie to zostało prawomocnie zakończone). Do tych przypadków najczęściej odnoszą się wypowiedzi przedstawicieli doktryny prawa procesowego, wskazujących, że „przy *rei iudicatae* chodzi o fakt wydania już wcześniej w sprawie o ten sam czyn tej samej osoby prawomocnego orzeczenia kończącego postępowanie (inne)”⁴³. Druga z sytuacji objętych zakresem zastosowania art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. związana jest ze specyficznym i rzadko występującym w praktyce układem procesowym, w którym jedno dotyczące tego samego czynu postępowanie jest z uwagi na określone rozstrzygnięcia procesowe dzielone na dwie części, z których jedna zostaje prawomocnie zakończona rozstrzygnięciem co do czynu stanowiącego przedmiot tego postępowania, druga zaś, np. z powodu uchylecia orzeczenia w pewnym zakresie, toczy się w dalszym ciągu. Taka sytuacja procesowa może być związana jedynie z różnorodną kwalifikacją prawną tego samego czynu stanowiącego przedmiot postępowania karnego, co wiąże się z zaistnieniem rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy do tego samego czynu⁴⁴. Przy czym z uwagi na przyjmowane w polskim systemie prawa ustawowe sposoby

⁴² Uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58–59. Zob. też S. Waltoś, *Proces karny*, s. 450; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie*, s. 189; Z. Gostyński, S. Zabłocki, (w:) *Kodeks postępowania karnego*, s. 309–312.

⁴³ Por. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2008, s. 115.

⁴⁴ Zob. też krytyczne uwagi SN zawarte w uzasadnieniu uchwały z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58 – dotyczące niezasadnego rozbicia jednego czynu i w konsekwencji nieuprawnionego „rozbicia” jednego czynu na tyle zarzutów, ile przepisów ustawy zostało nim naruszonych.

rozstrzygnięcia sytuacji rzeczywistego zbiegu przepisów ustawy do tego samego czynu, co do zasady wystąpić może jedynie w razie wykorzystywania do rozwiązania przypadków zbiegu dyrektywy statuującej instytucję idealnego zbiegu czynów karalnych przewidzianą w art. 8 § 1 k.k.s. oraz w art. 10 kodeksu wykroczeń⁴⁵. Jedynie bowiem w tych przypadkach, z uwagi na brak związania ustawowym zakazem multiplikacji przestępstw przez multiplikację ocen, jeden i ten sam czyn stanowić może dwa przestępstwa w przypadku określonym w art. 8 § 1 k.k.s., tj. przestępstwo powszechne oraz przestępstwo skarbowe, albo stanowić może przestępstwo powszechne i wykroczenie w przypadkach określonych w art. 10 k.w. W takiej sytuacji możliwe jest, że sąd dokonujący oceny z punktu widzenia podstaw odpowiedzialności za przestępstwo powszechne i przestępstwo skarbowe popełnione tym samym czynem odmiennie rozstrzygnie kwestię odpowiedzialności karnej, np. przypisując odpowiedzialność za przestępstwo skarbowe i uniewinniając od odpowiedzialności za przestępstwo powszechne. Istota regulacji zawartej w art. 8 § 1 k.k.s. umożliwia takie rozwiązanie⁴⁶. Stwarza ono jednak sytuację podobną do wartościowania w tym samym postępowaniu przez ten sam sąd dwóch przestępstw: np. skarbowego i powszechnego popełnionych różnymi czynami. W obu sytuacjach z perspektywy kwalifikacji prawnej mamy bowiem do czynienia z dwoma przestępstwami, z tą jednak fundamentalną różnicą, że w sytuacji idealnego zbiegu określonego w art. 8 § 1 k.k.s. wielość przestępstw związana jest z wielością (multiplikacją) ocen dotyczących tego samego czynu, w sytuacji zaś popełnienia przez sprawcę dwóch odrębnych czynów odrębnie kwalifikowanych wielość przestępstw wynika z wielości czynów.

Jest zupełnie oczywiste, że w sytuacji oceny w ramach jednego postępowania dwóch przestępstw, tj. przestępstwa skarbowego i przestępstwa powszechnego popełnionych różnymi czynami, nie ma żadnych przeszkód nie tylko co do odmiennego rozstrzygnięcia przez sąd kwestii odpowiedzialności karnej za każde z nich, np. poprzez skazanie za przestępstwo skarbowe i uniewinnienie od zarzutu popełnienia przestępstwa powszechnego, lecz także nie istnieją procesowe przeszkody, by orzeczenie w części dotyczącej skazania stało się prawomocne, orzeczenie w części dotyczącej uniewinnienia zostało zaś uchylone, a sprawa przekazana do ponownego rozpoznania. Brak jakichkolwiek przeszkód co do możliwości uchylenia i przekazania do ponownego rozpoznania wynika

⁴⁵ Powyżej zaznaczono, że omawiana sytuacja co do zasady związana jest z rzeczywistym (uwzględnianym) zbiegiem przepisów Kodeksu karnego skarbowego i przepisów innej ustawy karnej. Trzeba jednak wskazać, że sytuacja prawomocnego zakończenia i kontynuowania postępowania dotyczącego tego samego czynu może być także związana z błędem co do zastosowania konstrukcji czynu ciągłego, czego konsekwencją jest rozbitcie tego samego czynu na dwa lub więcej czynów, stanowiących w wyniku tego błędu odrębne podstawy wartościowania. W tych wypadkach aktualizacja przesłanki powagi rzeczy osądzonej nie łączy się w sposób konieczny z konstrukcją idealnego zbiegu i może być powiązana także z innymi ustawowymi sposobami rozstrzygnięcia zbiegu przepisów. Zob. stanowiący podstawę uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96 stan faktyczny oraz stanowisko SN dotyczące konsekwencji błędu w zakresie zastosowania instytucji czynu ciągłego.

⁴⁶ Możliwość ta wynika z oparcia regulacji zawartej w art. 8 § 1 k.k.s. na konstrukcji idealnego zbiegu połączonej z modyfikacją na płaszczyźnie wykonania kary i środków karnych. Istota tego rozwiązania sprowadza się do samoistnego rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe i przestępstwo powszechne popełnione tym samym czynem, której wyrazem jest odrębne przypisanie i wymiar kary za każde z pozostających w idealnym zbiegu przestępstw. Co do innych rozwiązań opartych na konstrukcji idealnego zbiegu i ich znaczeniu w obszarze zasady *ne bis in idem* zob. szerzej P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 442 i n. oraz powołana tam literatura przedmiotu i orzecznictwo.

w tym układzie procesowym z tego, że przedmiotem rozpoznania są dwa odrębne czyny tego samego sprawcy, z których jeden stanowi przestępstwo powszechne, drugi przestępstwo skarbowe. W istocie postępowanie karne ma dwa przedmioty, dwa odrębne czyny, i jakkolwiek zawarte w jednym wyroku, dwa rozstrzygnięcia dotyczące różnych przedmiotów (czynów). Uchylenie jednego z nich (np. co do czynu kwalifikowanego jako przestępstwo powszechne) i utrzymanie w mocy drugiego (np. co do czynu kwalifikowanego jako przestępstwo skarbowe) w najmniejszym nawet stopniu nie narusza zasady niepodzielności przedmiotu procesu (która związana jest jedynie z zarzucanymi czynami, a w tym wypadku mamy do czynienia z dwoma czynami, i każdy z nich objęty jest zasadą jedności i niepodzielności, która jednak nie rozciąga się na dwa czyny)⁴⁷, i nie stwarza żadnych problemów z punktu widzenia zasady *ne bis in idem*. Orzeczenie, które zostało utrzymane w mocy co do czynu stanowiącego przestępstwo skarbowe, staje się prawomocne co do innego czynu niż orzeczenie uchylone co do czynu stanowiącego przestępstwo powszechne, przekazane do ponownego rozpoznania. Przesłanki aktualizacji zakazu *ne bis in idem* określonego w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. nie są zatem w tym układzie procesowym z powodów oczywistych spełnione. Nie ma też żadnych powodów, by rozważać w takim wypadku kwestie przepisów określających wyjątki od zasady *ne bis in idem*. Z procesowego punktu widzenia omawiany w tym miejscu przypadek związany jest z postępowaniem złożonym pod względem przedmiotowym i nie stwarza problemów związanych z częściową, wertykalną prawomocnością orzeczenia odnoszącą się do jednego z czynów popełnionych przez sprawcę.

Zasadniczo odmiennie przedstawia się sytuacja wówczas, gdy w ramach jednego postępowania mamy do czynienia z wielością przestępstw, tj. przestępstwem skarbowym i przestępstwem powszechnym, popełnionych jednak tym samym czynem tego samego sprawcy (art. 8 § 1 k.k.s.). Wielość przestępstw stanowi w tym przypadku konsekwencję multiplikacji (wielości) ocen nabudowanych na tym samym czynie. Jakkolwiek brak zakazu multiplikacji umożliwia takie rozwiązanie, wynikające *nota bene* wprost z treści art. 8 § 1 k.k.s., to jednak nie zmienia niczego z punktu widzenia przedmiotu postępowania karnego, jest nim bowiem – odmiennie niż w sytuacji omówionej powyżej – jeden i ten sam czyn tego samego sprawcy. Ponieważ z punktu widzenia podstawy odpowiedzialności kwestia możliwości przypisania popełnionego tym samym czynem tego samego sprawcy przestępstwa skarbowego oraz przestępstwa powszechnego rozstrzygana jest odrębnie z uwagi na normatywną istotę idealnego zbiegu, nie zachodzą przeszkody ku temu, by sąd, wydając orzeczenie, odmiennie rozstrzygnął kwestię odpowiedzialności za każde z popełnionych tym samym czynem przestępstw i np. przypisał odpowiedzialność za przestępstwo skarbowe i uniewinnił od odpowiedzialności za przestępstwo powszechne. Jakkolwiek sąd dokonuje w takim przypadku oceny tego samego czynu, to jednak odmiennie z punktu widzenia różnych jego kwalifikacji, określonych w pozostających w idealnym zbiegu przepisach. Możliwość różnorodnego rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności w razie idealnego zbiegu przestępstw nie ma jednak żadnego znaczenia z punktu widzenia przedmiotu procesu, tym jest bowiem i pozostaje jeden i ten sam czyn tego samego sprawcy. To

⁴⁷ Nie stoi też na przeszkodzie przyjęciu samodzielności rozstrzygnięcia w przedmiocie odpowiedzialności za jeden lub kilka czynów popełnionych przez sprawcę, przy jednoczesnym pozostawieniu otwartą kwestii odpowiedzialności za pozostałe czyny. Por. też stanowisko S. Steinborna, *Prawomocność*, s. 254 i n.

zaś sprawia, że jakkolwiek możliwe są różne rozstrzygnięcia dotyczące odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe i przestępstwo powszechne popełnione tym samym czynem przez tego samego sprawcę, to z uwagi na jedność i niepodzielność przedmiotu procesu rozstrzygnięcia te są ze sobą nierozzerwalnie związane, odnoszą się bowiem do tego samego czynu. Z uwagi na podstawowe zasady procesowe, z punktu widzenia przepisu art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., co do zasady nie jest możliwe, by orzeczenie w części dotyczącej skazania stało się prawomocne, orzeczenie w części dotyczącej uniewinnienia zostało zaś uchylone, a sprawa przekazana do ponownego rozpoznania⁴⁸. W takim bowiem wypadku mielibyśmy do czynienia z rażącym naruszeniem zasady niepodzielności procesu, skutkującym aktualizacją negatywnej przesłanki procesowej w postaci zakazu *ne bis in idem*. Naturalną konsekwencją utrzymania w mocy rozstrzygnięcia co do przypisania odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe oraz uchylecia rozstrzygnięcia o uniewinnieniu od zarzutu popełnienia przestępstwa powszechnego byłoby bowiem uprawomocnienie się orzeczenia dotyczącego tego samego czynu z uwagi na utrzymane w mocy skazanie za przestępstwo skarbowe, co jednocześnie aktualizowałoby przeszkodę określoną w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., z uwagi bowiem na jedność czynu realizującego znamiona przestępstwa skarbowego i przestępstwa powszechnego rozstrzygnięcie prawomocne w jakimkolwiek zakresie wywołuje stan określony w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. jako prawomocne zakończenie postępowania karnego co do tego samego czynu. Tym samym taka sytuacja procesowa, mająca u podstaw naruszenie przez sąd zasady jedności i niepodzielności procesu, aktualizuje z uwagi na treść art. 8 § 1 k.k.s. – odnoszącego się do sytuacji realizacji przez ten sam czyn znamion przestępstwa skarbowego oraz przestępstwa powszechnego – zakaz *ne bis in idem*⁴⁹. Dla uniknięcia wynikającej z tego zakazu konsekwencji, jaką jest konieczność umorzenia postępowania, niezbędne jest wprowadzenie do systemu prawa regulacji określającej wyjątek od zasady określonej w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.⁵⁰ Nawiązując do przedstawionych powyżej uwag dotyczących procesu ustalania aktualizacji pozytywnych i brak aktualizacji negatywnych przesłanek procesowych określonych w art. 17 § 1 k.p.k., z punktu widzenia negatywnej przesłanki procesowej, jaką jest powaga rzeczy osądzo-

⁴⁸ Stoją temu na przeszkodzie sygnalizowane już powyżej nierozzerwalne związki między rozstrzygnięciami w zakresie odpowiedzialności za przestępstwo powszechne i przestępstwo skarbowe popełnione tym samym czynem i wartościowane w ramach tego samego postępowania karnego. Zob. szerzej S. Steinborn, *Prawomocność*, s. 254 i n. Niedopuszczalność prowadzenia postępowania w takim układzie procesowym wskazuje także SN – uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 60.

⁴⁹ Trafnie podkreśla Sąd Najwyższy, że „naruszenie powagi rzeczy osądzonej jest jednym z najpoważniejszych uchybień, do jakich dojść może w toku postępowania karnego. Prowadzenie postępowania wbrew zasadzie *ne bis in idem* godzi w – mającą charakter gwarancyjny – regułę pewności stanu prawnego. Charakter tego uchybienia nie ulega zmianie w zależności od tego, czy sprawa, w której pomimo uprzedniego prawomocnego zakończenia postępowania wydano ponownie orzeczenie w przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego, została technicznie wpisana do repertorium sądowego pod «nowym numerem», czy też nie dokonano takiego zabiegu” – uzasadnienie uchwały SN z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 60.

⁵⁰ Tak też SN w uzasadnieniu uchwały z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96, s. 58–59, podkreślając, że **przesłanka powagi rzeczy osądzonej obejmuje także i taką sytuację, w której kontynuuje się postępowanie karne, pomimo jego prawomocnego ukończenia, chyba że owa kontynuacja nastąpiła na podstawie wyraźnego przepisu ustawy, zezwalającego na dalsze postępowanie po prawomocności**.

nej (art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k.), w takim przypadku przed podjęciem decyzji o umorzeniu postępowania karnego z uwagi na ujawniającą się *prima facie* aktualizację zakazu *ne bis in idem* konieczne jest ponadto ustalenie, czy nie zachodzą okoliczności uzasadniające wykorzystanie określonych w ustawie wyjątków od tej zasady, których wystąpienie dezaktualizuje obowiązek umorzenia postępowania i zarazem umożliwia jego dalsze prowadzenie. To zaś kieruje uwagę w stronę regulacji określającej zasady postępowania w przypadku idealnego zbiegu przestępstw określonego w art. 8 § 1 k.k.s. Przyjmując, że system prawa karnego przewiduje kilka wyjątków od zakazu określonego w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., w omawianym przypadku wystarczające jest wskazanie, że wedle powszechnie przyjmowanego poglądu wyjątek od tej zasady dotyczy także sytuacji idealnego zbiegu przestępstw. Na istnienie wyjątku od zakazu *ne bis in idem* w sytuacji idealnego zbiegu przestępstw wskazuje się powszechnie w piśmiennictwie z zakresu prawa procesowego⁵¹. Przyjęcie, że w przypadku idealnego zbiegu określonego w art. 8 § 1 k.k.s. mamy do czynienia z wyjątkiem od zasady *ne bis in idem*, powoduje, iż mimo stwierdzonej *prima facie* aktualizacji tego zakazu z uwagi na istnienie ustawowo określonego wyjątku nie zachodzi podstawa do przyjęcia negatywnej przesłanki procesowej w postaci powagi rzeczy osądzonej i umorzenia postępowania, nie istnieją tym samym przeszkody do kontynuacji postępowania karnego w zakresie związanym z uchYLENIEM ORZECZENIA co do rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności za przestępstwo powszechne mimo prawomocnego rozstrzygnięcia kwestii odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe popełnione tym samym czynem⁵². Najprawdopodobniej opisany wyżej sposób rozumowania sprawa, że w wypowiedziach teoretyków procesu karnego omawiany przypadek nie jest poddawany szerszej analizie, nie jest również wskazywany w komentarzach do art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. jako sytuacja aktualizacji tej negatywnej przesłanki procesowej, właśnie bowiem z uwagi na określony w systemie prawa na poziomie regulacji ustawowej wyjątek od zasady *ne bis in idem* sytuacja ta nie stanowi podstawy do umorzenia postępowania. Bez ryzyka popełnienia poważniejszego błędu można w powyższym kontekście przyjąć, że to właśnie sprawa, iż w komentarzach i uwagach teoretycznych do art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. wskazuje się jedynie istnienie wyjątku od zasady *ne bis in idem* związanego z konstrukcją idealnego zbiegu określonego w art. 8 § 1 k.k.s. Nie oznacza to jednak, że do omawiane-

⁵¹ Zob. m.in. A. Sakowicz, (w:) *Kodeks postępowania karnego*, s. 84; P. Hofmański, (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego*, s. 131.

⁵² Trzeba jednak dla porządku zaznaczyć, że niezależnie od tego, czy wyjątek od zasady *ne bis in idem* lokuje się w treści art. 8 k.k.s., czy też w treści art. 181 § 1 k.k.s., nieścisłe są niektóre stwierdzenia prezentowane w piśmiennictwie z zakresu prawa procesowego, że „regulacja kodeksowa przewiduje kilka wyjątków od zakazu ponownego prowadzenia postępowania i wyrokowania o to samo. Są to okoliczności wskazane w art. 519 oraz art. 540 § 1, jak również art. 10 § 1 k.w. i art. 8 § 2 k.k.s.” – A. Sakowicz, (w:) *Kodeks postępowania karnego*, s. 84. W istocie bowiem w przypadku idealnego zbiegu wyjątek określany jest nie w Kodeksie postępowania karnego, a w Kodeksie karnym skarbowym, z powodów zaś zupełnie oczywistych nie jest on statuowany w art. 8 § 2 k.k.s. Inną kwestią jest zagadnienie związane z pytaniem, czy wyjątek ten statuuje art. 8 § 1 k.k.s., określający instytucję idealnego zbiegu przestępstw, czy też art. 181 § 1 k.k.s. Nie ma jedynie wątpliwości co do tego, że wyjątek, o którym mowa, dotyczy – jak trafnie wskazują Z. Gostyński i S. Zabłocki – „jednoczynowego zbiegu zamian przestępstwa lub wykroczenia określonego w kodeksie karnym skarbowym z przestępstwem lub wykroczeniem określonym w innej ustawie karnej (art. 8 § 1 k.k.s.)” – *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, s. 309. Sformułowanie to wskazuje jedynie obszar, którego dotyczy wyjątek, w żadnym zakresie nie przesądza jednak, że jest on statuowany w przepisie art. 8 § 1 k.k.s. Zob. też P. Kardas, *Zbieg przepisów*, s. 406 i n. oraz polwolana w tej pracy literatura przedmiotu i orzecznictwo.

go przypadku nie odnosi się regulacja zawarta w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., a jedynie to, iż wynikające z niej konsekwencje zostają wyłączone na podstawie przepisu określającego w tym zakresie wyjątek od zasady *ne bis in idem*. Należy raz jeszcze w tym miejscu podkreślić, że art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. odnosi się do każdego przypadku, gdy – co zaznaczono już powyżej – w dowolnym układzie procesowym doszło do prawomocnego zakończenia postępowania co do tego samego czynu tej samej osoby. Warunek ten jest z oczywistych powodów spełniony także w analizowanym w tym miejscu przypadku.

5. Przedstawione wyżej uwagi pozwalają konstatować, że określony w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k. zakres zastosowania zakazu *ne bis in idem* jest stosunkowo szeroki i obejmuje każdy przypadek w każdej konfiguracji procesowej, w którym w stosunku do tego samego czynu tego samego sprawcy postępowanie karne zostało prawomocnie zakończone. Ten szeroki zakres zastosowania zakazu *ne bis in idem* jest w pewnych obszarach korygowany przez ustawowo określone wyjątki wyłączające konsekwencje związane z tym zakazem⁵³. Jakkolwiek w piśmiennictwie co do zasady wskazuje się najbardziej typową i zarazem najczęściej występującą w praktyce sytuację aktualizacji zakazu *ne bis in idem* związaną z prawomocnym zakończeniem innego postępowania w stosunku do tego samego czynu tego samego sprawcy, to nie wynika z tego jednak w żaden sposób, że zakres tego zakazu odnosi się wyłącznie do przypadków prawomocnego zakończenia innego postępowania lub w innym ujęciu – do przypadków, gdy po prawomocnym zakończeniu postępowania dochodzi do wszczęcia nowej sprawy lub innego procesu dotyczącego tego samego czynu tego samego sprawcy, który był przedmiotem uprzedniego prawomocnego rozstrzygnięcia. Powaga rzeczy osądzonej odnosi się także do sytuacji, w której kontynuuje się postępowanie pomimo jego prawomocnego ukończenia. Jakkolwiek w przypadku uprawomocnienia się części orzeczenia w zakresie przypisania odpowiedzialności za przestępstwo skarbowe połączonego z jednoczesnym uchynieniem wyroku w pozostałej części dotyczącej odpowiedzialności za przestępstwo powszechne popełnione tym samym czynem aktualizuje się przesłanka określona w art. 17 § 1 pkt 7 k.p.k., to jednak z uwagi na istnienie wyraźnej ustawowej podstawy kontynuowanie postępowania w zakresie odpowiedzialności za przestępstwo powszechne nie skutkuje w omawianym układzie procesowym naruszeniem mającej charakter gwarancyjny powagi rzeczy osądzonej. Istnienie przewidzianej w art. 181 § 1 k.k.s. podstawy do kontynuowania postępowania karnego, wyłączając ustawowe konsekwencje związane z naruszeniem zakazu *ne bis in idem*, nie rozstrzyga jednak wszelkich kwestii spornych związanych z kontynuowaniem postępowania karnego w przedmiocie wartościowania tego samego czynu pomimo prawomocnego ukończenia postępowania karnego dotyczącego tego czynu. W takich wypadkach ujawnia się bowiem problem zgodności ustawowej regulacji określającej wyjątek od powagi rzeczy osądzonej z konstytucyjną zasadą *ne bis in idem*. Wydaje się, że istnieją dobre racje ku temu, by właśnie na poziomie konstytucyjnym kwestionować funkcjonujące w tym zakresie w polskim systemie prawa rozwiązania zawarte w obszarze odpowiedzialności karnej za przestępstwo powszechne i przestępstwo skarbowe popełnione tym samym czynem w art. 181 § 1 k.k.s., w obszarze zaś odpowiedzialności za wykroczenie i przestępstwo powszechne

⁵³ Identyczne stanowisko zajmuje SN w uchwale z 29 października 2002 r., I KZP 27/02, OSNKW 2002, nr 11–12, poz. 96.

popelnione tym samym czynem w art. 10 § 1 k.w. Przedstawienie szerszego uzasadnienia stanowiska o niekonstytucyjności tych rozwiązań przekraczałoby jednak ramy niniejszego opracowania⁵⁴.

⁵⁴ Zob. szerzej w tej kwestii P. Kardas, *Zbiąg przepisów*, s. 437 i n.

Summary

Piotr Kardas

THE IDEAL CONCURRENCE OF CRIMINAL ACTS AND THE SCOPE OF THE REI IUDICATE PRINCIPLE

The article concerns the specific aspect of the principle of the *ne bis in idem* principle associated with the consequences of this negative prerequisite for court proceedings, which occur when the ideal concurrence of criminal acts definite in article 8 of the Penal Code should be applicable. Presented remarks concern the meaning of the ideal concurrence of criminal acts with reference to exceptions to the *ne bis in idem* principle, which are established in the law system. The author comments the nature and the scope of the exception to the *ne bis in idem* principle in case of application the construction of the ideal concurrence of criminal acts and interprets the provision in which the exception is stated. The article contains also the considerations regarding to the methods of interpretation of the legal concept of "the proceeding concerning the same act", presented by the doctrine and the jurisdiction. The author shows that the doctrine assumes that the *ne bis in idem* principle can be used only when the new proceeding concerning the same act is instituted. It also contains a proposal for interpretation according to which we meet the prohibition update of the *ne bis in idem* principle in the situation when a new proceedings is being conducted relative to the same act and, if there is any reason to continue the criminal proceedings in which the final decision has been already done. It also contains arguments indicating that we meet such incidents in cases of using of the ideal concurrence of criminal acts as a basis for construction

KEY WORDS: the ideal concurrence of criminal acts, the identity of an act, the *ne bis in idem* principle, the meaning of the concept of "the proceeding concerning the same act", the constitutional aspects of the *ne bis in idem* principle

POJĘCIA KLUCZOWE: idealny zbieg przestępstw, tożsamość czynu, *ne bis in idem*, rozumienie pojęcia „postępowanie dotyczące tego samego czynu”, konstytucyjne aspekty zasady *ne bis in idem*